

שדם החטאת שניתנו על הבגד טעון כיבוס נאמר רק "בדם שנתקבל בכלי שרת, וראוי להזיה, ויש בו כדי הזיה"¹³. עוד יש ללמוד כך מדברי הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין יד,י): "אחד המחשב לזרוק דם הזבח כולו בחוץ או למחר, או שחשב לזרוק מקצת דמו בחוץ או למחר, כיון שחשב על כדי הזיה מן הדם – פסל"¹⁴.

סיכום

דעת רבי שלמתנות הדם יש שיעור מסוים, וחכמים חולקים (ירושלמי). יש אומרים שנחלקו על כל הקרבנות שבמזבח החיצון (המפרש), ויש אומרים שרבי אמר את דבריו על החטאת בלבד, שבה נאמרה לשון נתינה (משמע מרש"י). באשר להזאות בחטאות הפנימיות בין הבדים ובפריכת ועל טהרו של מזבח, יש אומרים שאף לדעת רבי אין להן שיעור (רבנו פרץ והריטב"א, וכך מצדד השטמ"ק), ויש אומרים להיפך, שיש בהן גזירת הכתוב מיוחדת להצריך שיעור (חפץ חיים), והדבר תלוי בפירוש סוגיית הירושלמי ביומא.

שיעור המתנה, יש אומרים שהוא כדי שייראה משני צידי קרן המזבח (מפרש), ויש שהזכירו שיעור אחר, שרישומה ניכר (תוס', ואולי זה אליבא דכולי עלמא).

בפשטות ההלכה כדעת חכמים שמתנה אינה צריכה שיעור, ודעת הרמב"ם בזה אינה ברורה.

צריכה שיעור (ומתחדש בזה שלדעתם המחלוקת עוסקת גם בדם הבכור, שהוא הנדון שם); ואפשר שכתבו זאת גם לפי הדעה שנתניה אינה צריכה שיעור (או שבבכור הכל מודים שאינה צריכה), ובכל זאת בעינן רושם הניכר.

פסק ההלכה

קיימא לן: "הלכה כרבי מחברו, ולא מחבריו" (בבא בתרא קדב,ב), ולפיכך ראוי לפסוק שאין שיעור למתנות. כך גם משתמע בסוגיה להלן (פ,ב-פ,א,א) על תערובת דמי קרבנות שונים, שכדי להכשירם די לתת משהו מכל קרבן¹¹.

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין ב,יא) סתם וכתב כלשון המשנה, שבנתערבים מתן אחת במתן אחת "יתן הכל מתנה אחת", ולא ציין ששיעורה צריך להיות כפול מהרגיל. ברם, בפשטות מדובר שלא נשפך מאומה מדם הקרבן וכולו עדיין לפנינו, ו"יתן הכל מתנה אחת" היינו שכל דם שני הקרבנות ישפך כאחת. אלא שיש ראייה שדעתו שאין צריך שיעור מדבריו בהל' יב, על הניתנים למעלה שנתערבו בנייתנים למטה, שאם נתן מן התערובת למעלה ולמטה – הרי זה כשר "ואלו ואלו עלו לו" (גרי"ז)¹². כך נקט בפשטות בחזון איש (פרה סי' ט,טז), שקיימא לן כרבנן דרבי, שאין צריך שיעור.

מאידך, בחסדי דוד (ח,ט) כתב שמשמע ברמב"ם שנתניה צריכה שיעור, ממה שפסק (הל' מעשה הקרבנות ח,ו) שהדין

מערכה קעה. דיני תמורת בכור בעל מום (עה,ב)

הספקות בדיני תמורת בכור

רמי בר חמא הסתפק בדין התמורה לגבי שלושה פרטים מיוחדים הנוהגים בבכור בעל מום:

א. כל הקדשים שנפל בהם מום ונפרדו – לאחר פדיונם ניתן לאוכלם ללא כל הגבלה, וגם הטמאים רשאים לאוכלם. לדעת בית שמאי, בבכור בעל מום אסרה התורה

בבכור בעל מום נוהגים כמה דינים מיוחדים, כגון שאין לו פדיון. בדרך כלל, הממיר קרבן בבהמה אחרת (ועובר בכך על האיסור להמיר) – חלה על התמורה קדושה בדומה לקדושת הקרבן המקורי, ככתוב: "והיה הוא ותמורתו יהיה קודש" (ויקרא כו,י). רמי בר חמא הסתפק האם דין זה נוהג אף בתמורת בכור בעל מום, והיא מתקדשת כמותו להלכותיו המיוחדות.

12. נראה שכוונתו כדברי שו"ת באר יצחק בהערה הקודמת.

13. בחסדי דוד הוכיח עוד מהדין שצריך לקבל את הדם בשיעור "כדי הזיה", ואם קיבל פחות מכן – לא נתקדש הדם (הל' מעשה הקרבנות ד,ח, ושם מדובר על "כל הזבחים"), וכן שבשעת טבילת אצבעו למתן הדם יהיה בכלי "כדי טבילה" (שם ה,ט).

אבל ראייתו מאלו קשה, שכן בהלכות הללו מדובר על שיעור הדם בכלי, בשעת הקבלה ובשעת טבילת האצבע, ושיעור זה כולל את מה שנאחז בכלי או באצבעו של הכהן מלבד מה שניתן על המזבח, ואין מכאן ראייה שיש שיעור לדם הניתן (וכן חילקו בגמ' ביומא יד,א, המובאת בתוס' כאן ד"ה הזאה, שגם הסובר שהזאת מי חטאת על הטמא אינה צריכה שיעור – מודה שבכלי צריך שיעור). לעומת זאת מההלכה הנ"ל על כיבוס דם חטאת משתמע שלא מדובר על שיעורו בכלי, שכן זהו "נתקבל בכלי שרת וראוי להזיה", אלא צריך שדם הניתן עצמו יהא כדי הזיה (אולם בחק נתן וקרן אורה צג,ב פירשו גם הלכה זו על הדם שבכלי).

14. חידושי הגרי"ז כאן, ונשאיר ב'צריך עיון'. ברם, בחסדי דוד עצמו (פ"ד ה"ד) פירש הלכה זו ש"כדי הזיה" היינו כדי כל ההזאות המעכבות בקרבן זה, דהיינו שבחטאת פנימית יחשוב על כל ההזאות (ועיין בכתבי הגרי"ז מנחות יג,ב בשם הגר"ח).

דלא היה רישומו ניכר לשתיים, אם כן היאך הקרבן נאכל? דילמא חלקו לשתי קרנות ולא הועיל כלום!". פירוש: המתנה צריכה להיות ניכרת במקום שבו הוא נותן, וכשמחלק את דם הבכור לשתי קרנות, ואין בו כדי להותיר רושם בשתי קרנות – יתכן שלא נתן רושם הניכר בשום מקום, ולא יצא ידי חובתו.

11. כך כתב בשו"ת באר יצחק (או"ח סי' יב), שבסוגיה שם מוכח שאין שיעור למתנות, ולא ביאר דבריו. נראה שכוונתו, שבגמ' שם מבואר שלדעה "יש בילה" המשנה שם מתפרשת כפשטה, שאם נתערבו הניתנים למעלה בנייתנים למטה – די במתנה למעלה בכמות רגילה כדי להכשיר את החטאת. כמו כן בנתערבו מתן אחת במתן אחת, די במתנה אחת רגילה כדי שתעלה לשניהם (ולדעה "אין בילה" נזקקה הגמ' לאוקימתות שונות, עיין שם). והרי גם לדעה "יש בילה" איננו יודעים בדיוק את כמות הדם בתערובת, אלא רק שמשוה ממנה נמצא במתנה זו (ראה להלן מערכה קצ הערה 6), ומכאן שדי בדם כלשהו כדי להכשיר את הקרבן.

יש להעיר, שמלשון הגמ' שם "שנתערבו אחת באחת", "שנתערבו ארבע בארבע", וכדומה, ניתן להבין שיש שיעור מוגדר ל"מתנה אחת". ברם, נראה שכוונת הגמ' שנתערבו השיעור שמקובל לשופכו בפעם אחת עם שיעור דומה מקרבן אחר, ואין לזה קשר לשאלה מהו השיעור החיוני להלכה.

כא,א): "שכל הקדשים... יש להן פדיון ולתמורותיהן פדיון, חוץ מן הבכור והמעשר!" תוס' נדחקים לתרץ, שאולי "חוץ מן הבכור והמעשר" מוסב על "יש להן פדיון" ולא על "ולתמורותיהן פדיון".

יש מהאחרונים (אור שמח הל' תמורה ג,ב; 'חידושים וביאורים') שתירצו זאת על ידי הסבר שונה לסוגיה בכללה: המשנה עוסקת במי שהמיר בכור תמים, ואחר כך התמורה הפכה לבעל מום, ועל כך נאמר שאין לתמורה זו פדיון. אולם רמי בר חמא מסופק במי שהמיר בכור בעל מום, ועל כך יש מקום לדון שמא תמורתו קלה ממנו ויש לה פדיון (כשם שתמורת בכור תמים קלה ממנו ואינה נקרבת). לכן רבא פושט את הספק מברייתא העוסקת במקרה זה: "בכור ומעשר משהומומו עושין תמורה ותמורתן כיוצא בהן"¹.

תוס' דנים על עניין נוסף הנוגע לספק זה: מהי ההשלכה המעשית ממנו, ולא יזוה ענין יועיל הפדיון, על הצד שהוא אפשרי? תוס' מעלים כמה אפשרויות, ויש לדון במקצתן:

א. היתר גיזה ועבודה – תוס' שוללים זאת, מפני שמצינו בכל פסולי המוקדשין, גם אלו שיש להם פדיון, שבכל זאת לאחר הפדיון הם אסורים בגיזה ועבודה, ומותרים באכילה בלבד (חולין קל,א), והוא הדין לתמורת הבכור, שלא יועיל פדיונה להתיר גיזה ועבודה. ב'חידושים וביאורים' העיר על כך, שיתכן שאיסור הגיזה והעבודה נאמר רק בפסולי המוקדשין, משום שלפני שנפל בהם מום היו ראויים להקרבה, ואילו תמורת בכור, אפילו תם, אינה ראויה להקרבה (כפי שלמדנו בזבחים לז,ב), ויתכן שהפדיון יתירנה אפילו בגיזה ועבודה.

ב. נתינתו לישראל – שנינו בתמורה (כא,א): "תמורת הבכור והמעשר, ולדן וולד ולדן עד סוף העולם – הרי אלו בכבור וכמעשר, ויאכלו במומן לבעלים". תוס' מפרשים שה"בעלים" הוא ישראל שהבכור נולד אצל², והוכיחו מכאן שאפילו בלא פדיון אין צורך לתת את התמורה לכהן, ולא על כך נסתפק רמי בר חמא. לעומת זאת הרמב"ם (הל' תמורה ג,ב) סובר שה"בעלים" האמור לעניין הבכור הוא הכהן, בדומה להמשך המשנה שם, על בכור ומעשר עצמם כשהם בעלי מומין, ש"יאכלו במומן לבעלים", ובבכור הבעלים הינו הכהן³. על פי דרכו יש לפרש שזהו ספקו של רמי בר חמא, האם הפדיון מועיל לתת לישראל (קרן אורה).

המעשר הבעלים הוא ישראל, ומשמע ש"לבעלים" הקודם, לגבי תמורת בכור ומעשר, היינו ישראל.

3. שורש המחלוקת, האם התורה זכתה לכהן את הנולד פטר רחם, או את קרבן הבכור. על הצד הראשון – התמורה אינה לכהן, שכן אינה פטר רחם; על הצד השני – תמורת הבכור נתקדשה כמותו, ותהיה לכהן (מקדש דוד סי' יד,א; גר"ז זבחים ט,א). באחרונים הביאו ראיה לרמב"ם מהגמ' לעיל ט,א, שמעלה הוה-אמינא שהשוטח שלמים לשם בכור ייחשב בכבור לעניין "למיתביה לכהן" (גר"ז שם; אור שמח הל' תמורה ג,ב; ובמקדש דוד הנ"ל דחה את הראיה, שאולי "למיתביה לכהן" כי נאסר לזרים, ולא כמתנת כהונה).

לשיטת תוס' מיושב מדוע רמי בר חמא מסתפק לדעת בית שמאי רק באשר לאכילת הנידות, ולא דן באכילתו לישראל, שגם היא אסורה לדעתם בכבור בעל מום (אור שמח הל' בכורות א,ט).

להאכילו לנידות, וכן לכל שאר הטמאים שטומאתם יוצאת מגופם (זב, בעל קרי, יולדת, ומצורע). האם לדעתם דין זה נוהג אף בתמורת בכור?

ב. קדשים שנפל בהם מום – נפדים, כלומר, ניתן לחלל אותם על מעות ובכך הקדשים הופכים לחולין והמעות מתקדשות תחתיהם. בכור, לעומת זאת, אינו נפדה: החלפתו תמורת מעות איננה הופכת אותו לחולין ואף לא מקדשת את המעות. מה דין תמורתו בעניין זה?

ג. קדשים שנפל בהם מום ונפדו, ובשרם נמכר לאכילה – מותר למוכרם כרגיל, ולשקול את בשרם במשקולת ('ליטרא'). לעומת זאת, בכור בעל מום, אם רצה הכהן למוכרו – אסור לשוקלו בדרך המקובלת כדי לדעת את משקלו המדויק, אלא מוכרים אותו על פי הערכה (משנה בכורות לא,א). האם תמורתו נשקלת, או לא?

תמורת בעל מום. בצויר נראה אדם שממיר בהמה בעלת מום (מימין) בתמימה. נאמר בתורה (ויקרא כז,י): "לא יחליפנו ולא ימיר אותו, טוב ברע או רע בטוב, ואם המר ימיר בהמה בבהמה והיה הוא ותמורתו יהיה קדש". "טוב ברע או רע בטוב" פירושו: תמים בבעל מום או להיפך. בדרך כלל, הממיר בעל מום בתמים – הרי זה קרב למזבח (בכורות טו ע"ב: "אם נקבה – לרבות תמורת בעלי מומין"), אך תמורת בכור, אפילו תמים, איננה קרבה, אלא תיאכל לכהן כשיפול בה מום (גמ' לעיל לז,ב). הסוגיה עוסקת בפרטים מסוימים בתמורת בכור בעל מום, האם דינה שיה לגמרי לבכור בעל מום.

בירור הספק השני

תוס' (ד"ה בכור) תמהים, מה מקום לספקו של רמי בר חמא בענין הפדיון? הרי משנה מפורשת היא (בתמורה

1. בכך מיושבת קושיה נוספת: מדוע רבא לא פשט את הספק מהמשנה בתמורה (כא,א): "תמורת הבכור והמעשר... הרי אלו בכבור וכמעשר ויאכלו במומן לבעלים", ופירש רש"י: "לכל קדושת בכור ומעשר, שלא ימכרו באטליז"? ובשלמא על רמי בר חמא יש לומר שסבר ש"כבכור וכמעשר" לא נאמר לעניין ספקותיו, אבל רבא הרי לומד מהניסוח הכללי "תמורתן כיוצא בהן"! במרומי שדה נתקשה בזה, ובקרא אורה תירץ שהלשון "כיוצא בהן" משמעה יותר שהוא לכל דבר ועניין (ועיין בחק נתן). אבל לפירוש האחרונים הנ"ל התשובה פשוטה, שממשנה זו אין ראיה לתמורת בכור שהמירו בו לאחר שנעשה בעל מום.

2. כך משמע גם בפירוש רבנו גרשום בבכורות טז,א, שם הובאה משנה זו על תמורת בכור ומעשר הנאכלת לבעלים, ולאחר מכן נאמר בגמ': "מה בכור ומעשר במומן מיתאכלן לבעלים אף תמורתן מיתאכלא", ופירש רגמ"ה: "והאי 'לבעלים' דקתני הכא לאו לחד בעלים קאמר", אלא לגבי הבכור הבעלים הוא הכהן ולגבי

בהל' תמורה (ג,ב): "וכשם שאין פודין בכור ומעשר שנפל בהן מום, כמו שביארנו בהלכות איסורי מזבח, כך אין פודים תמורתן"⁶. מפורש כאן הדין השני, שאין להם פדיון, אבל נראה שכוונתו גם לדין השלישי שאסור למוכרם באיטליז ולשוקלם בליטרא, שהרי ציין להלכות איסורי מזבח, ושם לא נתבאר דבר בעניין פדיון בכור ומעשר, פרט להלכה (א,יב): "כל פסולי המוקדשין כשייפדו מותר לשחוט אותן בשוק של טבחים ולמכור אותן שם בשוק ולשוקל בשרם בליטרא כשאר החולין, חוץ מן הבכור ומן המעשר". כוונתו, אפוא, כך: הדין המיוחד לגבי אופן מכירתם של הבכור והמעשר נובע מכך שאין להם פדיון, וממילא "אין פודין תמורתן" פירושו שאין פדיון ואין שקילה בליטרא⁷.

עוד כתב הרמב"ם בהל' תמורה (ד,ו): "ולד תמורת הבכור וולדות ולדותיהן עד סוף העולם – הרי אלו לא יקרבו, אלא ירעו עד שיפול בהן מום, ויאכלו בככור וכמעשר שנפל בהן מום: ולדות תמורת הבכור – לכהן, וולדות מעשר ותמורתו – לבעליו". נראה שהביטוי "יאכלו בככור וכמעשר" מובנו – ללא שקילה בליטרא, כפי שמפרשת הגמ' כאן את משנתנו: "לאו למימרא דאינו נשקל בליטרא?" (השווה להל' פסולי המוקדשין פ"ו הל' יב-יד).

מערכה קעו. בכור שהתפיוסו לבדק הבית (עה,ב)

ומעשר, שאין להם פדיון, וממילא אין להקדש רווח כלשהו ממכירתם ביוקר – לא התירו למוכרם בשקילה מדויקת, אלא באומדן, מפני שבמכירה כדרך בשר חולין יש ביזוי לקדושת הבכור. על רקע זה נוצר ספק במקדיש בכור לבדק הבית, שכן במקרה זה כל מה שירוויח ממכירת הבכור – ילך להקדש: האם במקרה זה מותר למכור את הבכור בשקילה מדויקת, כדי שההקדש ירוויח, כדוגמת פסולי המוקדשין? מצד שני, בפסולי המוקדשין תוספת הדמים מיועדת לקרבן, ויש מקום להקל בכבוד הקדשים לצורך אותה קדושה עצמה, מה שאין כן בבכור שהוקדש לבדק הבית, שהוא קדושה מסוג אחר (רש"י כת"י והמפרש)¹.

יש להבהיר יותר את הצד להתיר מכירה כדרכה: "רווח ההקדש" במקרה זה איננו תוספת על ערכו האמיתי של

ג. תוס' מסיקים שהנפקא מינה הנדונה היא האם פדיון התמורה מועיל להחיל קדושה על המעות. בקרן אורה תמה על פירושה: מכיוון שהבכור עצמו אינו מחיל קדושה על המעות – מה הסברה שתמורתו תהיה חמורה ממנו? ויש ליישב, שהבכור אינו מחיל קדושה על המעות בגלל חומרתו, שהקדושה לא פוקעת ממנו, ולכן בתמורה אפשר שהקדושה תפקע ותחול על המעות. עוד תמהו אחרונים (זבחי אפרים; טל תורה): אם בפדיון אין נפקא מינה לגבי התמורה עצמה – כיצד יתקדשו המעות? חלות הקדושה נובעת מהעברת הקדושה מן הבהמה למעות (וכלשון המפרש ד"ה אינו נפדה: "לצאת מתורת בכורה לחולין ולחול קדושה על המעות"), ואם קדושת הבהמה נותרה כשהייתה ללא כל שינוי – אין סיבה שהמעות יתקדשו!

באחרונים הציעו השלכות נוספות מן הפדיון⁴.

פשיטת הספקות ופסק ההלכה

כאמור, רבא מוכיח מברייטא שדין התמורה כדין הבכור, ומשמע שדינם שווה לכל דבר, ובכך נפשטו ספקותיו של רמי בר חמא. שני הדינים האחרונים הובאו להלכה ברמב"ם⁵,

הספק וביאורו

רמי בר חמא מסופק בענין מי שהתפיוס בכור בעל מום לבדק הבית, כלומר, הקדיש את הזכויות שיש לו בבכור להקדש – האם יכול הוא לשקול את הבכור בליטרא?

יסוד הספק במשנה בבכורות (לא,א): "כל פסולי המוקדשין... ונשקלין בליטרא, חוץ מן הבכור והמעשר, שהנייתן לבעלים. פסולי המוקדשין – הנייתן להקדש". בגמ' שם (עמ' ב) מבואר, שבכל פסולי המוקדשין התירו למכור את בשרם אחרי השחיטה בשקילה מדויקת, כי באופן זה הבשר ימכר במחיר רב יותר, וממילא אלו הפודים את המוקדשין בעודם חיים (וידעו שיוכלו אחר כך למוכרם באופן כזה) יפדו אותם מן ההקדש ביוקר. ברם, בכור

וכתב שאין לומר שהרמב"ם כלל זאת באמירה שאין לו פדיון, כי בגמ' מבואר שאלו עניינים שונים. על פי מה שדייקנו בלשון הרמב"ם, מתברר שאכן כוונתו לכלול את שני העניינים זה בזה.

1. מדברי רש"י ב'נוסחאות כתב יד' ניתן להבין יתירה מזו, שהקולא בפסולי המוקדשין נובעת מכך שהדמים מיועדים לאותו סוג קרבן עצמו (ד"ה רווחא דהקדש: "דקדושתן חלה על המעות להביא בהן זבח מאותו המין"), מה שאין כן בבכור, שדמיו לא יהיו בכור (ד"ה או דלמא: "לאו לקדושת בכור אזל"). ברם, מצינו פסולי המוקדשין שלאחר פדיונם המעות משמשים לקרבן מסוג אחר, כגון אשם הרועה שדמיו הולכים לקרבן עולה, ובכל זאת הותר לשוקלם בליטרא, כלשון המשנה "כל פסולי המוקדשין" (אם כי, בגמ' לעיל ה,ב נאמר שקרבנות אלו חשובים כעולה כבר משעת רעייתם). יתכן, אם כן, שאין חשיבות לדיוק סוג הקרבן, והעיקר הוא שהמעות הולכות לקרבן ולא לבדק הבית.

4. האם הפודה עובר בלאו "לא נפדה" (טל תורה); האם יש קדושה כלשהי בוולד הנולד לאחר הפדיון, או שמותר לאוכלו אפילו הוא תמים (זבחי אפרים); האם יחשב "שור רעהו" לעניין שיהיה פטור על נגיחתו (עולת שלמה וגר"ז, על פי בבא קמא נג,ב ותוס' שם ד"ה שור ושור פסוהמ"ק). וראה בעולת שלמה עוד השלכות אפשריות מהיתר הפדיון.

5. הדין הראשון אינו אלא לדעת בית שמאי, שאין הלכה כמותם אפילו בבכור עצמו.

6. פשטות הלשון שכוונתו לתמורת בכור בעל מום, ולא שהתמורה נעשתה בעלת מום. ומיושבת הערת בעל השפת אמת, שתמה למה השמיט הרמב"ם את הדין שבכור ומעשר שהוממו עושים תמורה.

7. בחידושי הגר"ז תמה מדוע השמיט הרמב"ם את הספק על שקילה בליטרא,